

3. Фемининативы в русском языке: лингвистический аспект. URL: <https://d-ocplayer.ru/44005004-Feminitivy-v-russkom-yazyke-lingvisticheskiy-aspekt.html> (дата обращения 17.03.2019).

4. Основные тенденции развития категории *nomina feminina* в современном русском литературном языке. URL: <http://refdb.ru/look/2004379-p3.html> (дата обращения 12.03.2019).

І.К. Клачко (Гродна, Беларусь)

АНГЛАМОЎНЫЯ ЗАПАЗЫЧВАННІ Ў БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

У артыкуле разглядаецца засваенне англамоўных запазычванняў носьбітамі беларускай мовы. Прааналізаваны працэс засваення англамоўных запазычванняў на фанетычным, граматычным і лексіка-семантычным узроўнях.

Ключавыя словы: *запазычванні, адаптацыя, англіцызм.*

Дынаміка змяненняў у грамадскім жыцці выклікае дынаміку моўных змен. Працэс запазычвання суправаджаецца засваеннем іншамоўнай лексікі на ўсіх моўных узроўнях. Прыток слоў іншамоўнага паходжання ў лексічны склад беларускай мовы абумоўлены развіццём сучаснай беларускай эканомікі, палітычных працэсаў, а таксама культурных сувязей з замежнымі, у прыватнасці, англамоўнымі, краінамі.

Сучасны брытанскі лінгвіст Д. Крыстал перакананы, што англійская мова, як ніякая іншая аказвае моцны ўплыў на іншыя мовы: «Выкарыстанне англійскай мовы ў якасці міжнароднай абумоўлена авангарднай роляй англамоўных краін (асабліва ЗША). Яна нярэдка лічыцца мовай лінгва франка і фактычна з’яўляецца адзінай крыніцай папаўнення слоўнікавага складу амаль усіх моў свету» [1, с. 10] (*пераклад тут і далей наш*).

Іншамоўныя запазычванні ў лексічнай сістэме беларускай мовы – гэта натуральная з’ява, але яны мэтазгодны толькі пры ўмове адпаведнасці камунікатыўным патрабаванням грамадства і захаванні нацыянальнай спецыфікі тэрмінасістэм.

На працягу апошніх дзесяцігоддзяў XX – пачатку XXI стст. у сацыяльна-эканамічным жыцці нашай краіны адбываюцца буйныя пераўтварэнні, якія выклікалі значныя змены ў лексічным складзе беларускай мовы, што і падкрэслівае «Слоўнік новых слоў беларускай мовы» (далей – *СНСБМ*) [2, с. 12–13].

Англамоўныя запазычванні, адапціруючыся да лінгвістычнай сістэмы любой мовы, звычайна праходзяць шлях ад першапачатковага з’яўлення слова ў яго спрадвечнай фанетычнай, графічнай і граматычнай форме ў якасці своеасаблівага ўкрапвання, да ўжывання ў гаворцы як паўнапраўнай

слоўнікавай адзінкі. Кожная мова, выступаючы ў якасці рэцыпіента, выпрацоўвае свае прыёмы, спосабы засваення іншамоўнага лексічнага матэрыялу – фанетычныя, графічныя, граматычныя, семантычныя [3, с. 155].

Фанетычная адаптацыя англіцызмаў заключаецца ў тым, што іншамоўнае слова пачынае перадавацца з дапамогай фанем беларускай фанетычнай сістэмы, г. зн. адбываецца прыстасаванне да фанематычнай сістэмы беларускай мовы. Фанетычнае засваенне мае першаснае значэнне для поспеху далейшай асіміляцыі англамоўнага запазычвання ў беларускай мове.

Фанетычнае засваенне англамоўных слоў часам бывае даволі працяглым працэсам, што вядзе да існавання варыянтнасці форм напісання: *дыстрыб'ютар* і *дыстрыб'ютэр*; *мультымедыя* і *мультымедыа*; *прадзюсар* і *прадзюсер*; *сноўборд* і *сноуборд*, *сноўбард* і *сноуборд*; *фан* і *фэн* і інш. [2].

Вядома, што 1 верасня 2010 года ўступіў у сілу Закон Рэспублікі Беларусь № 420-З «Аб правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі». Як лічаць даследчыкі, «новыя правілы не разбураюць сістэму нацыянальнай арфаграфіі, якая складвалася стагоддзямі, а ўдасканальваюць яе, часткова ліквідуюць той дысбаланс, які быў выяўлены ў апошнія дзесяцігоддзі ў перыядычным друку і інтэрнэце» [4, с. 3].

Так, іншамоўныя суфіксы **or/er** раней перадаваліся праз **ар** або **эр**: *аўтсайдар* і *аутсайдэр* (англ. *outsider*); *гендар* і *гендэр* (англ. *gender*); *кардар* і *кардэр* (англ. *carder*); *постар* і *постэр* (англ. *poster*); *прадзюсар* і *прадзюсер* (англ. *producer*); *прынтар* і *прынтэр* (англ. *printer*); *скейтар* і *скейтэр* (англ. *skater*); *скутар* і *скутэр* (англ. *scooter*); *снічпрайтар* і *снічпрайтэр* (англ. *speechwriter*); *тэндар* і *тэндэр* (англ. *tender*); *чартар* і *чартэр* (англ. *charter*) і інш.

Аднак, згодна з патрабаваннямі новай арфаграфічнай нормы, фіналія **эр** у запазычаных словах перадаецца толькі як **ар**, такім чынам, запазычаныя англіцызмы з фіналіяй **or / er** павінны пісацца як *аўтсайдар*, *гендар*, *кардар*, *постар* і інш.

Адзначым, што аўтары слоўніка СНСБМ на першае месца ў слоўнікавым артыкуле ставяць тэрмін, які «адлюстроўвае апошнія тэндэнцыі фанетыкаграфічнага афармлення новых лексем» [2, с. 19]. Але не заўсёды «апошнія тэндэнцыі» супадаюць з сучаснай беларускай арфаграфіяй. Так, напрыклад, англійскае слова *scanner* не мае ў слоўніку беларускага адпаведніка *сканар*, а толькі запазычанае праз рускую мову *сканер*.

Для вызначэння на пісьме цвёрдых англамоўных зычных фанем <d>, <t> звычайна выкарыстоўваюцца літары **д**, **т**. Вядома, што ў беларускай мове цвёрдыя зычныя фанемы <д>, <т> маюць мяккія варыянты <дз'>, <ц'>.

Аднак у словах іншамоўнага паходжання гэтая «фанетычная з’ява праяўляецца непаслядоўна. Таму правапіс слоў з літарамі *д* і *т* у значнай ступені вызначаецца па слоўніку» [5, с. 72]: *бутык* і *буцік*; *ды-джэй*, *дыджэй* і *дзі-джэй*; *уцыліта* і *уціліта* і інш.

Граматычнае засваенне англамоўных запазычванняў звязана з падпарадкаваннем іх нормам, якія дзейнічаюць у граматыцы беларускай мовы.

З-за адрозненняў у граматычных сістэмах беларускай і англійскай моў адбываецца пераасэнсаванне граматычных катэгорый. Прыметнікі і дзеясловы набываюць тыповыя для беларускай мовы словаўтваральныя і словазмяняльныя афіксы.

У англійскай мове катэгорыя роду назоўнікаў адсутнічае. Аднак англіцызмам, якія прыйшлі ў беларускую мову, граматычны род прысвойваецца. Родавызначэнню спрыяе наяўнасць у іх тых жа словаўтваральных элементаў, што і ва ўжо асвоеных запазычваннях. Так, англіцызмы *антыспам*, *віндсёрфер*, *блюзмен* і *блюзмэн*, адносяцца да мужчынскага роду, як і словы *спам*, *сёрфінгіст* (англ. *surfer*), *мен* і *мэн*, а *кавер-версія* – да жаночага роду.

Граматычна лёгка асвойваюцца і набываюць катэгорыю роду англіцызмы з фіналіямі **-ар \ -эр, -ер, -ынг \ -інг** і інш.: *вінчэстар* і *вінчэстэр* – у інфарматыцы: ‘запамінальнае ўстройства камп’ютара, у якім магнітныя дыскі размешчаны ў герметычным кажуху; жосткі магнітны дыск’ [2, с. 99]; *інтэгратар* – ‘той, хто аб’ядноўвае або выступае за аб’яднанне (інтэграцыю) чаго-небудзь’ [2, с. 154]; *правайдар* – ‘арганізацыя, якая на платнай аснове забяспечвае сваім кліентам сувязь с сеткай Інтэрнэт, інфармацыйныя ці камунікацыйныя паслугі’ [2, с. 278]; *кліпмейкер* і *кліпмэйкер* – ‘майстар па стварэнню кліпаў’ [2, с. 190]; *лэндровер* – ‘легкавы аўтамабіль павышаннай праходнасці з пярэднім і заднім прывадам’ [2, с. 207]; *факторынг* – ‘разнавіднасць крэдытавання кліента на вялікую суму’ [2, с. 385]; *франчайзінг* – ‘форма эканамічнага спрыяння, пры якой фірма, што мае цвёрдыя пазіцыі на рынку, аддае новаўтвораннай фірме абсталяванне, тэхналогіі, дапаможныя матэрыялы, ноў-хаў і таварныя знакі’ [2, с. 395]; *рэкрутынг* – ‘найм рабочай сілы (пераважна для працы за мяжой) праз спецыяльныя агенцтвы’ [2, с. 310].

Род назоўніка вызначаецца і згодна полу аб’екта, які ён азначае. Так, да жаночага роду адносяцца словы, якія абазначаюць асоб жаночага полу: *кавер-гёл* і *кавер-гёрл* – ‘фотамадэль, якая здымаецца для вокладак ілюстраваных часопісаў’ [2, с. 166]; *гёрлфрэнд* – ‘сяброўка маладога чалавека; палюбоўніца’ [2, с. 110]; слова *геймер* – ‘ігрок у камп’ютарныя гульні – мужчынскага роду’ [2, с. 108].

Таксама іншамоўнае слова набывае катэгорыю роду паводле яго гіпероніма або сіноніма: *біз-борд* – рэкламны *шчыт*; *віндаўз* – у інфарматыцы аперацыйная праграма кампаніі «Microsoft», якая дазваляе ажыццяўляць работу ў шматзадачным рэжыме.

Семантычная адаптацыя – складаны і працяглы працэс, паколькі з’яўляецца цэнтральным і рашаючым этапам адаптацыі запазычванняў. Іншамоўнае слова павіна замацаваць за сабой пэўнае значэнне, заняць пэўнае месца ў семантычных структурах мовы-рэцыпіента [6, с. 13].

Падчас семантычнага засваення лексічнае значэнне новазапычанага слова фармуецца, удакладняецца, адшліфоўваецца па меры таго, як слова ўключаецца ў сінтагматычныя і парадыгматычныя сувязі са словамі прымайлай мовы [7, с. 266].

Семантычная адаптацыя – працэс уваходжання іншамоўных слоў у сістэму мовы-рэцыпіента. У новым моўным асяроддзі англіцызмы могуць звуціць або пашырыць сваё семантычнае значэнне. Да англамоўных запазычванняў са звужанай семантыкай адносяцца словы, што трапілі ў беларускую мову са звужаным семантычным значэннем. Так, англійскае слова *path* – гэта 1) невялікая частка зямлі, якая адрозніваецца ад навакольнай тэрыторыі, напрыклад, сцяжынка ці квятнік; 2) невялікі кавалачак матэрыялу, які выкарыстоўваецца для рамонту адзежы, напрыклад, латка ці аплікацыя; 3) камп’ютарная праграма, якая выпраўляе ці карэктуюе недахопы ў асноўнай праграме [8, с. 1113]. У беларускай мове англіцызм *патч* мае толькі адно значэнне – невялікая камп’ютарная праграма, якая прызначана ліквідаваць некаторыя недапрацоўкі ў асноўнай праграме і робіць апошнюю больш дакладнай [2, с. 261]; англійскае *speaker* – гэта 1) чалавек, які выступае з прамовай; 2) прадстаўнік парламента, задача якога выступаць з прамовай ці ў дыскусіях; 3) частка радыё, камп’ютара ці музычнага абсталявання праз якую выходзіць гук (дынамік) [8, с. 1480]. У беларускай мове *спікер* мае значэнне – старшыня парламента [2, с. 337]; *teaser* – 1) складаная праблема ці пытанне; 2) рэкламны ролік новага прадукта, створаны для прыцягнення ўвагі да яго [8, с. 1589]. У беларускай мове англіцызм *тызер* – гэта рэкламны ролік новага, яшчэ не завершанага фільма, які ствараецца з мэтай прыцягнення ўвагі будучых глядачоў [2, с. 369].

Шэраг англамоўных запазычванняў набылі дадатковыя семантычныя значэнні ў беларускай мове, якіх не мелі ў мове-донары. Так, англійскае слова *remake* – перароблены варыянт старога музычнага запісу, пастаноўкі фільма і пад. [8, с. 1289]. У беларускай мове англіцызм *рымейк*, акрамя таго, што гэта перароблены варыянт старога музычнага запісу, пастаноўкі фільма і пад., набывае яшчэ адно значэнне – у эстэтыцы постмадэрнізму – разнавіднасць мастацкага пераўтварэння [2, с. 304]; *fast food* – ежа, якая

гатуецца і падаецца хутка, яе можна ўзяць з сабою і есці на вуліцы, напрыклад, гамбургер [8, с. 557]. У беларускай мове *фаст-фуд*, па-першае, сістэма экспрэс-харчавання і толькі, па-другое, стравы, набытыя ў рэстаране сістэмы экспрэс-харчавання [2, с. 387].

Шмат англіцызмаў захавалі семантычнае значэнне англійскага арыгінала. Напрыклад: *pager* → *пейджар* ‘прылада для перадачы на адлегласць закадзіраванага паведамлення з выкарыстаннем сігналаў на ўльтракароткіх хвалях, якія ператвараюцца ў тэкставую, лічбавую або танальную інфармацыю’; *rafting* → *рафтынг* ‘спуск на плытах ці лодках па горных рэках’; *sponsor* → *спонсар* ‘асоба, арганізацыя, фірма, якія фінансуюць якое-небудзь мерапрыемства, выданне, телеперадачу і г.д.’; *teen-ager* → *тынэйджар* ‘падлетак, хлопчык або дзяўчынка ў пераходным узросце’.

У апошнія гады лінгвісты адзначаюць, што менавіта СМІ з’яўляюцца найбольш актыўным рэсурсам для ўзбагачэння мовы замежнымі словамі, таму што, выкарыстоўваючыся ў пісьмовай мове перыядычнага друку, запазычанае слова становіцца больш звыклым і зразумелым, хутчэй трапляе ў вусны ўжытак носьбітаў беларускай мовы [9, с. 100]. У сувязі з гэтым у ходзе засваення англіцызмаў трэба пазбягаць узнікнення варыянтных форм і, тым самым, імкнуцца да аднастайнасці ў межах выкарыстання гэтай лексікі.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. *Crystal D. English as a global Language / D. Crystal. Cambridge University Press. 2003. 229 p.*
2. *Уласевіч В.І. Слоўнік новых слоў беларускай мовы / В.І. Уласевіч, Н.М. Даўгулевіч. Мінск : ТетраСистемс, 2009. 448 с.*
3. *Маринова Е.В. Иноязычная лексика современного русского языка : учеб. пособие / Е.В. Маринова. М. : Флинта : Наука, 2012. 288 с.*
4. *Куліковіч У.І. Новае ў беларускай арфаграфіі. Правілы. Заданні. Тэсты. Слоўнік : вучэбны дапаможнік / У.І. Куліковіч. Мінск : Новое издание, 2009. 104 с.*
5. *Кандраценя І.У. Сучасная беларуская арфаграфія: акадэмічны даведнік / І.У. Кандраценя, Л.П. Кунцэвіч, А.А. Лукашанец : пад рэд. І.У. Кандрацені. Мінск : Аверсэв, 2012. 272 с.*
6. *Биржакова Е.Э. Очерки по исторической лексикологии русского языка XVIII века / Е.Э. Биржакова, Л.А. Войнова, Л.Л. Кутина : под ред. Е.Э. Биржаковой. Л. : Наука, 1972. 431 с.*
7. *Маринова Е.В. Иноязычные слова в русской речи конца XX – начала XXI в. : проблемы освоения и функционирования / Е.В. Маринова. М. : Элпис, 2008. 496 с.*
8. *Hornby A.S. Oxford Advanced Learners Dictionary of Current English. / Hornby A.S. Oxford University Press, 2010. 1796 p.*

9. *Савасцюк М.Л.* Полісемантычныя англамоўныя запазычванні ў мове сучаснай беларускай публіцыстыкі / М.Л. Савасцюк // Часоп. Беларус. дзярж. ун-та. Філалогія. 2017. № 1. С. 98-105.

Д.У. Кузнецова (Мінск, Беларусь)

СПЕЦЫЯЛЬНАЯ ЛЕКСІКА ЯК ЧАСТКА ЛЕКСІЧНАЙ СІСТЭМЫ СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

Спецыяльная лексіка, у прыватнасці тэрміналогія, займае асобае месца ў лексічнай сістэме любой нацыянальнай мовы, на конт дакладнага вызначэння якога не існуе адзінага агульнапрызнанага пункту погляду. У артыкуле будучь прадстаўлены некаторыя падыходы айчынных і замежных лінгвістаў да вырашэння гэтага пытання.

Ключавыя словы: *спецыяльная лексіка, тэрміналогія, лексічная сістэма мовы, мова для спецыяльных мэт, тэрміналагізацыя, дэтэрміналагізацыя.*

Сучасная беларуская мова – высокаразвітая мова, сярод лексічных сродкаў якой важнае месца займаюць спецыяльныя лексічныя адзінкі. Спецыяльная лексіка мае дакладнае назначэнне і ўжываецца ў пэўных умовах і сітуацыях, што якасна адрознівае такую лексіку ад агульнаўжывальных слоў і дазваляе сцвярджаць, што яна займае асобае месца ў лексічнай сістэме любой нацыянальнай мовы.

Аналіз лінгвістычнай літаратуры дэманструе, што пры вызначэнні таго месца, якое займае спецыяльная лексіка ў межах пэўнай нацыянальнай мовы, даследчыкі абавязкова разглядаюць суадносіны спецыяльнай лексікі і літаратурнай мовы. Асабліва пільная ўвага пры гэтым надаецца разгляду менавіта тэрмінаў як цэнтральных і агульнапрызнаных адзінак спецыяльнай лексікі.

Паколькі спецыяльныя адзінкі абавязкова ўжываюцца падчас прафесійнай камунікацыі, якая мае значныя адрозненні ад звычайных, штодзённых зносін, і, такім чынам, у першую чаргу фарміруюць менавіта прафесійную моўную карціну свету чалавека, уся спецыяльная лексіка звычайна разглядаецца ў складзе лексікі абмежаванага выкарыстання. Як адзначае І.Я. Лепешаў, «калі разглядаюцца сістэмныя сувязі, якія існуюць паміж словамі паводле аманіміі, сінаніміі, антаніміі, паходжання, экспрэсіўна-стылістычных асаблівасцей, актыўнага і пасіўнага складу, гаворка ідзе ўвесь час пра лексіку сучаснай беларускай літаратурнай мовы. Калі ж класіфікаваць словы паводле сферы іх ужывання, непазбежна выходзім за межы літаратурнай мовы, аперыруем і лексікай усёй нацыянальнай мовы» [1, с. 47]. Важна заўважыць, што аўтар мае на ўвазе не толькі падзел лексікі абмежаванага ўжывання на спецыяльную, дыалектную